

Franciszek Mróz

Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
Nowy Targ

PIELGRZYMOWANIE DO SANKTUARIUM MĘKI PAŃSKIEJ I MATKI BOŻEJ KALWARYJSKIEJ W KALWARII PACŁAWSKIEJ

PILGRIMAGES TO THE SANCTUARY OF THE LORD'S PASSION AND OUR LADY OF CALVARY IN KALWARIA PACŁAWSKA

Zarys treści: W opracowaniu przedstawiono formy i wielkość ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Pacławskiej. Dokonano także analizy zasięgu przestrzennego oddziaływania sanktuarium oraz rozkładu ruchu pielgrzymkowego w ciągu roku.

Outline of content: The study presents forms and extent of the pilgrimage traffic to the sanctuary in Kalwaria Pacławska. An analysis of the range of spatial impact of the sanctuary and the yearly pilgrimage traffic distribution was also performed.

Słowa kluczowe: sanktuarium, pielgrzymki, zasięg przestrzenny oddziaływania sanktuarium
Key words: sanctuary, pilgrimages, spatial range of the influence of a sanctuary

Wprowadzenie

Miejsca święte od początków historii człowieka były ośrodkami, gdzie rozwijał się kult religijny i w szczególny sposób koncentrowało się życie religijne. Pielgrzymki do tych miejsc – ośrodków kultu religijnego – przyczyniły się do rozwoju horyzontu poznawczego, geograficznego i kulturowo-cywilizacyjnego społeczeństw (Jackowski 2003).

Obecnie, pomimo iż żyjemy w coraz bardziej zsekularyzowanym świecie, w którym pogłębia się poczucie zagubienia i pustki, od wielu lat obserwuje się stały wzrost podróży o motywach religijnych i religijno-poznawczych¹. W pielgrzymkach

¹ W Polsce obecnie funkcjonuje około 800 katolickich ośrodków pielgrzymkowych. Wśród nich dominują sanktuaria maryjne (około 550 ośrodków – 70% ogółu), z których ponad 220 posiada

tylko do głównych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce (o zasięgu międzynarodowym i krajowym) uczestniczy w ostatnich latach ponad 12 mln osób rocznie. Z każdym rokiem rejestruje się również wzrost ruchu pielgrzymkowego w sanktuariach o randze ponadregionalnej (ponaddiecezjalnej). Do takich miejsc świętych należy bez wątpienia sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Pałacowskiej². Jest to obecnie najważniejszy ośrodek pielgrzymkowy w archidiecezji przemyskiej. Ze względu na rozwijany w nim kult Męki Pańskiej nazywany jest często Jerozolimą Wschodu lub Podkarpacia, zaś ze względu na kult cudownego obrazu Matki Bożej Kalwaryjskiej – Jasną Górą Podkarpacia.

Do sanktuarium w Kalwarii Pałacowskiej od ponad trzech wieków przybywają pielgrzymi z najdalszych zakątków Polski, aby przed cudownym obrazem Matki Bożej „Słuchającej” powierzyć Maryi swoje troski, problemy i radości, zaś na kalwaryjskich drózkach rozważać Mękę Jezusa Chrystusa oraz boleść i chwałę Jego Matki. Położenie sanktuarium w otoczeniu pięknej przyrody, na malowniczym wzniesieniu o wysokości 465 m n.p.m., z którego rozciąga się wspaniały widok na masyw Turnicy i dolinę rzeki Wiar, sprawia, że tysiące osób przybywają tu, aby w ciszy i skupieniu zastanowić się nad swoim życiem.

Rys historyczny sanktuarium w Kalwarii Pałacowskiej

Początki sanktuarium i osady w Kalwarii Pałacowskiej związane są z osobą Andrzeja Maksymiliana Fredry – kasztelana lwowskiego, wojewody podolskiego. Jedną z legend dotyczących powstania ośrodka głosi, że Fredro podczas polowania zapuścił się w głąb lasu w pogoni za upatrzonym jeleniem i w miejscu, gdzie obecnie znajduje się kościół, ujrzał wśród rogów jelenia jaśniejący krzyż. Wydarzenie to miało skłonić wojewodę do ufundowania na tym miejscu kościoła, klasztoru, a także kalwarii na wzór jerozolimskiej drogi krzyżowej.

Historycy badający genezę Kalwarii Pałacowskiej podkreślają, że najważniejszą rolę odegrał czynnik religijny, osadniczy i obronny (Barcik 1985). Należy bowiem zaznaczyć, że region, w którym Andrzej Maksymilian Fredro ulokował swoją fundację, od XIV wieku do połowy XVII wieku zamieszkiwała głównie ludność ruska, wyznania greckokatolickiego. Ufundowanie przez Fredrę łacińskiego klasztoru miało na celu „wzmocnienie polskiego elementu narodowego”. Przemawia za tym założenie w pobliżu klasztoru osady Słoboda, w której osiedleńcami byli przeważnie Polacy, a której głównym celem była „wygoda” mających tu przybywać pątników (Barcik 1985). Słoboda związana była funkcjonalnie z klasztorem franciszkanów,

---

koronowane na prawie papieskim wizerunki Matki Bożej. Sanktuaria poświęcone Jezusowi Chrystusowi, nazywane w polskiej literaturze sanktuariami Pańskimi, są 93, czyli 12%. W pozostałych ośrodkach pielgrzymkowych rozwinięty jest szczególnie kult świętych lub błogosławionych.

² Kalwaria Pałacowska to niewielka miejscowość we wschodniej części woj. podkarpackiego, na Pogórzu Przemyskim, ok. 24 km na południe od Przemysła. Zespół sanktuarijny obejmuje: kościół pw. Znalezienia Krzyża Świętego, klasztor oo. franciszkanów konwentalnych, Dom Pielgrzyma im. bł. Jakuba Strzemię oraz 41 kaplic kalwaryjskich (35 murowanych i 6 drewnianych).

nigdy jednak nie rozrosła się w większą jednostkę osadniczą³. Zamierzeniem Andrzeja Fredry było jednocześnie wzniesienie tzw. *fortalicji*⁴, w której mogłaby się ukryć miejscowa ludność w przypadku najazdu Tatarów bądź Kozaków. Forteca typu bastionowego zajmowała powierzchnię ok. 2,8 ha, a na jej terenie znajdował się cały zespół klasztorno-kościelny wraz z zabudowaniami gospodarczymi (Dziedzic 1995). Należy jednak zaznaczyć, że twierdza kalwaryjska nie została w całości wykończona, gdyż prawdopodobnie sam fundator wycofał się ze swojego planu, zaś zakonnicy nie byli do końca zainteresowani budową fortecy (Barcik 1985).

Powstanie ośrodka przyczyniło się do powstania osady, która początkowo nazywana była Słobodą, a następnie Kolonią Fredrów i Kalwarią Paclawską. Do 1667 roku został zbudowany mały drewniany klasztor i pierwszych 28 kaplic⁵, z których do dnia dzisiejszego nie zachowała się ani jedna. Marzeniem fundatora było, aby sanktuarium stało się miejscem kultu religijnego, do którego ściągać będą pielgrzymi z odległych ziem. W kondycjach do fundacji Fredro polecił organizować tu pielgrzymki ze Lwowa, Kamieńca Podolskiego, Zamościa, a nawet z Litwy. Niewątpliwie Kalwaria Paclawska odegrała dużą rolę we wzmocnieniu katolicyzmu na ziemi przemyskiej w XVII wieku, którą zamieszkiwała w większości ludność ruska (Barcik 1985).

W 1668 roku do opieki nad ufundowanym ośrodkiem Fredro sprowadził franciszkanów. Niestety fundator zaniedbał tzw. intabulację swojego zapisu fundacyjnego – zaaprobowanie przez sąd ziemski wpisu do ksiąg wieczystych. Na skutek tego darowizna nie uzyskała mocy prawnej, czego następstwem były spory majątkowe pomiędzy franciszkanami a kolejnymi właścicielami dóbr. Już syn fundatora – Jerzy Bogusław Fredro – w 1713 roku domagał się przed sądem starościńskim w Przemyśle unieważnienia fundacji dokonanej przez ojca. Pomimo korzystnego wyroku oraz utworzenia parafii w 1743 roku, klasztor i kościół w drugiej połowie XVIII wieku chyliły się ku upadkowi.

Trudną sytuację ośrodka uratowała finansowa pomoc cześnika przemyskiego Szczepana Józefa Dwernickiego, który sprzedawszy swój rodowy majątek zamieszkał w Kalwarii przed 1770 rokiem jako tercjarz franciszkański. Z fundacji Dwernickiego w latach 1770-1775 został zbudowany murowany kościół pw. Znalezienia Krzyża Świętego uroczyscie konsekrowany 26 września 1776 roku przez biskupa kamienieckiego obrządku ormiańskiego Jakuba Waleriana Tumanowicza.

Niemal równocześnie z kultem Męki Pańskiej zaczął rozwijać się kult łaskami słynącego obrazu Matki Bożej, sprowadzonego do Kalwarii Paclawskiej z Kamieńca Podolskiego w 1679 roku. Obraz został uroczyscie koronowany koronami papieski-

³ Charakterystyczną cechą zabudowy Kalwarii Paclawskiej są domy z podcieniami, usytuowane wzdłuż głównej ulicy i placu pełniące funkcję rynku. Zostały one zbudowane na przełomie XIX i XX wieku. Podcienia służyły do przyjmowania na nocleg przybyłych do sanktuarium pielgrzymów. Konstrukcja przysłupowa domów podkreśla charakter miasteczkowy osady, która jednak nigdy nie uzyskała praw miejskich.

⁴ *Fortalicjum* (zameczek) był to kościół, klasztor lub cerkiew, dwór wzniesiony z drewna, umocniony palisadą, wałami i fosą.

⁵ Prawdopodobnie były to kaplice drewniane lub wolno stojące figury i krzyże (por. Gosztyła, Szpyt 1999).

mi 15 sierpnia 1882 roku przez biskupa przemyskiego Łukasza Ostoję Soleckiego, w obecności ok. 100 tys. pielgrzymów (Ostaszewski 1907).

Pierwszych odpustów, ważnych na 20 lat, udzielił sanktuarium papież Klemens X w 1671 roku. Odpustu zupełnego na stałe udzielił Pius IX w 1868 roku. Podobnie jak w innych kalwariach w Polsce, dla pielgrzymów i kapłanów przybywających tutaj wydano w 1768 roku specjalny podręcznik do obchodu drózek kalwaryjskich. W 1863 roku wydano kolejny modlitewnik, opracowany przez o. I. Nycza, w następnym stuleciu wznowiony sześciokrotnie (Synowiec 1983).

Ruch pielgrzymkowy do sanktuarium rozwinął się na większą skalę dopiero w II połowie XIX wieku. Według Barcika (1985) zasięg oddziaływania ośrodka obejmował na zachodzie tereny obecnej diecezji rzeszowskiej, na północ wyznaczała go granica Galicji, na południu pasmo Karpat, a na wschodzie linia przechodząca przez Stanisławów, Stryj i Lwów. Z tego terenu stale przybywały na Kalwarię pielgrzymki lub indywidualni pątnicy. Docierały także grupy pątników z terenów położonych poza wymienioną granicą.

Główne uroczystości odpustowe odbywały się na Znalezienie Krzyża Świętego (2-3 maja), Podwyższenie Krzyża Świętego (13-14 września) i Wniebowzięcie NMP (9-15 sierpnia). Przybywali na nie wierni obrządku rzymskokatolickiego i greckokatolickiego, dla których odprawiano oddzielne nabożeństwa.

Pod koniec XIX wieku odpust majowy stracił swe znaczenie, a po II wojnie światowej zrezygnowano nawet z nabożeństwa drózkowego w dniu 2 maja. Z kolei na główny odpust w uroczystość Wniebowzięcia NMP przed I wojną światową do Kalwarii Paclawskiej przychodziły liczne grupy Słowaków i Rusinów spoza granicy węgierskiej. Z okolicznych powiatów przybywała ludność pieszo w tzw. kompaniach. Łącznie odpust ten gromadził ok. 50 000 wiernych (Orłowicz 1914). Taka sama liczba pielgrzymów przybywała także w okresie międzywojennym (Gumowski 1929). Nieco mniejszą rangę miał drugi wielki kalwaryjski odpust – na Podwyższenie Krzyża Świętego. Na przełomie XIX i XX wieku uczestniczyło w nim ok. 10 000 wiernych (przeciętnie 30 księży, w tym ok. 10 kapłanów obrządku greckokatolickiego; Barcik 1985).

Ruch pielgrzymkowy do ośrodka znacznie zmalał po II wojnie światowej. W wyniku wytyczenia nowej – wschodniej granicy Polski poza granicami pozostała wschodnia część diecezji przemyskiej, z której przed wojną licznie pielgrzymowali pątnicy, samo zaś sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej znalazło się w strefie przygranicznej⁶. Ludność zamieszkała na terenach położonych na wschód od sanktuarium straciła możliwość swobodnego pielgrzymowania do niego. Sytuacja taka utrzymywała się w zasadzie do początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, od kiedy na nowo do Kalwarii Paclawskiej mogli przybywać pątnicy z Ukrainy. Przystąpienie Polski do strefy Schengen (21 grudnia 2007 r.) miało istotny wpływ na znaczne zmniejszenie ruchu pielgrzymkowego mieszkańców Ukrainy.

W latach pięćdziesiątych XX wieku najwięcej pielgrzymów gromadził sierpniowy odpust Wniebowzięcia NMP. Brało w nim udział przeciętnie 10-15 tys. wiernych. Pozostałe odpusty (m.in. Matki Bożej Anielskiej), które gromadziły przed

⁶ Kalwaria Paclawska położona jest w odległości zaledwie 3 km od granicy polsko-ukraińskiej.

wojną tysiące pielgrzymów, straciły na znaczeniu. W 1957 roku w sanktuarium uroczystości obchodzono 75. rocznicę koronacji obrazu Matki Bożej, zaś w 1968 roku – jubileusz 300-lecia ufundowania kalwarii. W tych dwóch latach liczba pielgrzymów przybyłych do sanktuarium przekroczyła 30 tys. osób. Do połowy lat siedemdziesiątych XX wieku liczba pielgrzymów modlących się w Kalwarii Paclawskiej wahała się na poziomie 20-25 tys. osób. Znaczne ożywienie ruchu pielgrzymkowego nastąpiło po 1978 roku. Miało to związek z rozwojem pielgrzymowania w całym kraju po wyborze kardynała Karola Wojtyły na papieża. W 1980 roku na odpust Wniebowzięcia NMP przybyło około 30 tys. pątników. Od tego czasu w sanktuarium rejestruje się stały wzrost liczby grup pielgrzymkowych i pielgrzymów.

Współczesny ruch pielgrzymkowy do sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej

Sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej należy do najbardziej znanych ośrodków pielgrzymkowych w Karpatach Polskich. Jest też najważniejszym sanktuarium w województwie podkarpackim. Według danych szacunkowych, w ostatnich latach odwiedza je w ciągu roku około 250 tys. osób.

Analiza ruchu pielgrzymkowego została przeprowadzona w okresie 1985-2007, na podstawie rejestracji grup pielgrzymkowych przez ojców franciszkanów konwentualnych⁷. Należy jednak zaznaczyć, że franciszkanie zapisują w księgach pielgrzymkowych tylko te grupy, które zgłaszają się do zakrystii, nie rejestrują natomiast grup niezorganizowanych, pielgrzymów indywidualnych oraz pątników uczestniczących w uroczystościach odpustowych i Misterium Męki Pańskiej.

Najwięcej pielgrzymów przybywa podczas głównych odpustów: w uroczystość Zesłania Ducha Świętego, Wniebowzięcia NMP i święto Podwyższenia Krzyża Świętego, a także podczas Misterium Męki Pańskiej.

Największe znaczenie w programie duszpasterskim sanktuarium ma tzw. Wielki Odpust, związany z uroczystością Wniebowzięcia NMP, obchodzony w dniach 11-15 sierpnia. Podanie dokładnej liczby pielgrzymów przybyłych w tych dniach do Kalwarii Paclawskiej jest trudne, gdyż franciszkanie nie prowadzą wówczas ewidencji grup pielgrzymkowych. Przyjmuje się szacunkowo, że w Wielkim Odpuście uczestniczy w ostatnich latach 40-50 tys. pielgrzymów⁸, w tym kilkuset z Ukrainy⁹ (głównie z Gródka, Mościsk i Lwowa).

Uroczystości odpustowe rozpoczynają się 11 sierpnia od poświęcenia szat, którymi przystraja się figurę „Zaśniętej Matki Bożej”. Figura jest przenoszona w tym dniu w otwartej trumnie z Domku Matki Bożej do kościoła. Rankiem 13 sierpnia

⁷ W Archiwum Klasztoru Franciszkanów w Kalwarii Paclawskiej znajdują się dwie księgi pielgrzymkowe. Pierwsza z nich to: *Kalwaria Paclawska – wykaz pielgrzymek od 1985 r. do 1987 r.*, druga – *Ewidencja pielgrzymek w Kalwarii Paclawskiej od 1 stycznia 1998 r.*

⁸ W 2008 roku (według danych szacunkowych) ponad 50 tys. pielgrzymów.

⁹ Przed przystąpieniem Polski do strefy Schengen na Wielki Odpust przybywały ponad 2 tysiące pielgrzymów z Ukrainy. Obecnie ze względu na problemy z uzyskaniem i ceną wizy do Polski liczba Ukraińców uczestniczących w odpuście Wniebowzięcia NMP w Kalwarii Paclawskiej jest pięciokrotnie mniejsza.

odbywa się ceremonia Pogrzebu Matki Bożej (figura zostaje przeniesiona do kaplicy Grobu Matki Bożej), zaś w samą uroczystość – procesja Triumfu Maryi.

Odpusty w uroczystość Zesłania Ducha Świętego i święto Podwyższenia Krzyża Świętego (sobota-niedziela po 14 września) mają znacznie mniejszą rangę i gromadzą około 5 tys. osób, głównie z najbliższej okolicy i Przemyśla.

Kilka tysięcy wiernych przybywa do sanktuarium na Misterium Męki Pańskiej. Jest ono rozważane na drózkach kalwaryjskich od 1995 roku, w Niedzielą Palmową (I i II część) oraz w Wielki Czwartek (I część) i Wielki Piątek (II część). W to plenerowe nabożeństwo zaangażowanych jest ponad 50 osób – mieszkańców okolicznych wiosek oraz franciszkanów. Misterium rozpoczyna się przy kaplicy „Gradusy”, skąd „Jezus udaje się na sąd” do kaplicy „U Piłata”. Kulminacyjnym punktem nabożeństwa jest „ukrzyżowanie Chrystusa” przy kaplicy „Ukrzyżowania”. Następnie martwe ciało Zbawiciela jest złożone w kaplicy Bożego Grobu. W Wielki Piątek pielgrzymi po zakończonym misterium udają się do kościoła, gdzie biorą udział w liturgii wielkopiątkowej. Po adoracji krzyża rozpoczyna się procesja z Najświętszym Sakramentem do kaplicy Grobu Chrystusa, a następnie nabożeństwo *Gorzkich Żalów* i całonocna adoracja.

Od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku na przełomie lipca i sierpnia w Kalwarii Paclawskiej odbywają się Franciszkańskie Spotkania Młodych. W tej wakacyjnej formie rekolekcji w duchu franciszkańskim bierze udział średnio około 2 tys. młodych osób z Polski, Czech, Słowacji i Ukrainy. Ze względu na podobne spotkania organizowane w innych prowincjach franciszkańskich ranga FSM w Kalwarii Paclawskiej w ostatnich latach znacznie zmalała.

Wśród innych pielgrzymek, które w ciągu roku przybywają do sanktuarium, na uwagę zasługuje Regionalna Pielgrzymka Straży Pożarnych organizowana od 1999 roku (pierwsza niedziela maja) i Podkarpacka Pielgrzymka Honorowych Dawców Krwi (pierwsza sobota września). W każdej z tych pielgrzymek uczestniczy co roku około tysiąca osób. Mniejszym udziałem wiernych odznacza się procesja pokutna do pustelni św. Marii Magdaleny (niedziela po 22 lipca) oraz rekolekcje przewodników kalwaryjskich, które organizowane są przed uroczystością Zesłania Ducha Świętego.

Należy także wspomnieć o nocnych pielgrzymkach z Przemyśla, jakie organizują od 2000 roku franciszkanie-reformaci z Przemyśla, od maja do września, w drugą sobotę miesiąca. W zależności od pogody pielgrzymuje wówczas do Kalwarii około 150 pątników z parafii Przemyśla i okolic.

W 1991 roku z inicjatywy Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTTK w Przemyśle został wytyczony nowy szlak turystyczny im. Jana Pawła II, upamiętniający pobyt Ojca Świętego w diecezji przemyskiej w czerwcu owego roku. Szlak wiedzie z Przemyśla przez wzgórze Helicha (416 m n.p.m.), Huwniki, do Kalwarii Paclawskiej, a jego długość wynosi 20 km. Co roku w czerwcu tym szlakiem pielgrzymują turyści i pątnicy na pamiątkę wizyty papieża Jana Pawła II w Przemyśle.

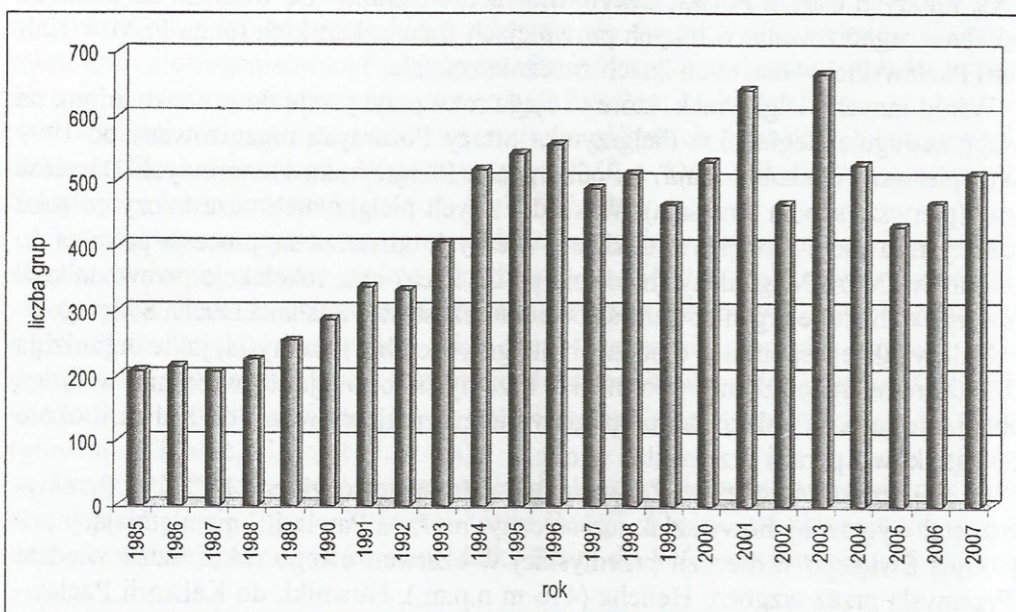
W ostatnim dziesięcioleciu obserwowany jest wzrost indywidualnego ruchu pielgrzymkowego. W sezonie pielgrzymkowym, w soboty i niedziele oraz pozostałe dni świąteczne, przybywają do sanktuarium setki pątników indywidualnych. Są to najczęściej rodziny, które uczestniczą we Mszy św., nabożeństwach maryjnych lub też odpowiadają nabożeństwo *Drogi Krzyżowej*.

Położenie sanktuarium wśród malowniczych wzniesień i lasów najwyższej części Pogórza Przemyskiego, walory krajobrazowe okolic Kalwarii oraz piękno nieskażonej przyrody mają istotne znaczenie w rozwoju turystyki religijnej. Od maja do września w Kalwarii Pałacowskiej zatrzymują się setki turystów zwiedzających Pogórze Przemyskie i wracających lub podążających nad Jezioro Solińskie, w Bieszczady i na Ukrainę.

Istotne znaczenie dla wypoczynku pielgrzymów i turystów przybywających do Kalwarii Pałacowskiej ma Dom Pielgrzyma im. bł. Jakuba Strzemię, dysponujący 200 miejscami noclegowymi w pokojach kilkuosobowych i wieloosobowych (część pokoi z łóżkami piętrowymi) i oferujący pełne wyżywienie. W obiekcie znajduje się także kaplica z Najświętszym Sakramentem, sale konferencyjne, jadalnia i kawiarenka.

W latach 1985-2003 liczba zarejestrowanych grup pielgrzymkowych w sanktuarium wzrosła trzykrotnie. Pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku rejestrowano średnio w ciągu roku 250 grup pątniczych (ryc. 1). Znaczny ich wzrost nastąpił w latach 1992-1996 (67%), 1999-2001 (39%) oraz 2002-2003 (43%)¹⁰. W analizowanym okresie bezwzględny spadek liczby przybywających do sanktuarium grup pielgrzymkowych zanotowano w latach 1987, 1992, 1997, 1999, 2002, 2004 i 2005.

Największy wzrost liczby pielgrzymów zarejestrowano w ostatnim dwudziestoleciu, w latach 1985-1988, 1990-1994, 1999-2001, 2002-2003 oraz w 2007 roku. W latach 2001 i 2003 zanotowano najwyższą dotąd liczbę pielgrzymów (odpowiednio

Ryc. 1. Grupy pielgrzymkowe przybyłe do sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Pałacowskiej w latach 1985-2007

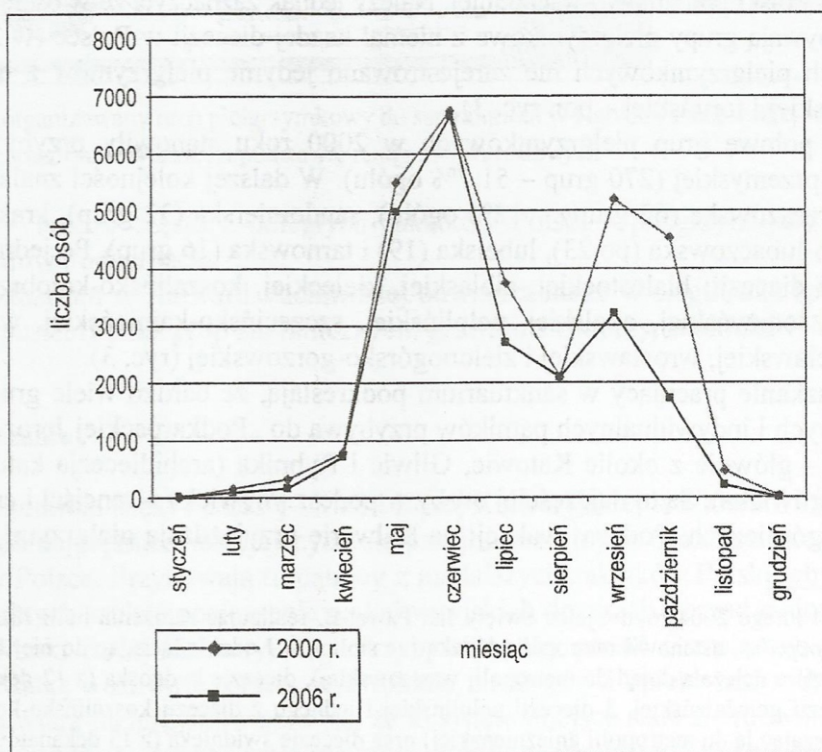
Źródło: opracowanie własne na podstawie Księgi Ewidencji Pielgrzymów Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Pałacowskiej

¹⁰ Serdecznie dziękuję Panu Doktorowi Stanisławowi Hanejko z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Jarosławiu za udostępnienie danych pielgrzymkowych z lat 2002-2007.

33,8 tys. oraz 33,6 tys. osób). Wzrost w 2000 roku związany był, podobnie jak w przypadku wielu polskich ośrodków pielgrzymkowych, z ożywionym w całym kraju ruchem pątniczym do sanktuariów i możliwością uzyskania w sanktuarium kalwaryjskim odpustu jubileuszowego Roku Świętego. Duże znaczenie w rosnącym ruchu pielgrzymkowym ma także stale wzbogacany przez franciszkanów program duszpasterski.

Najmniej pielgrzymów w ostatnim dziesięcioleciu zarejestrowano w księgach pielgrzymkowych w latach 1999 (24,2 tys.), 2005 (26 tys.) i 2006 (22,5 tys.). Zaskakujący jest zwłaszcza – w odróżnieniu od innych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce o zasięgu co najmniej ponadregionalnym – spadek liczby grup pielgrzymkowych w 2005 roku – roku śmierci Ojca Świętego Jana Pawła II.

Ruch pielgrzymkowy w Kalwarii Paclawskiej ma wyraźnie charakter sezonowy (ryc. 2). Rozpoczyna się on od Misterium Męki Pańskiej w Wielki Piątek. Najwięcej grup rejestruje się w ostatnich latach w maju i czerwcu (na przykład w 2000 r. było ich odpowiednio 101 i 139). W lipcu następuje znaczny spadek liczby pielgrzymów, na co wpływ ma organizowana w tym okresie piesza pielgrzymka z Przemyśla na Jasną Górę. Liczba grup zarejestrowanych w sierpniu jest niestety niepełna, gdyż franciszkanie odnotowują tylko te, które przybyły na początku i na końcu miesiąca, a jak już zostało wspomniane – nie prowadzi się ewidencji w okresie Wielkiego Odpuustu. Dużą liczbę grup pielgrzymkowych rejestruje się w ośrodku we wrześniu i paź-

Ryc. 2. Grupy przybywające do sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej w poszczególnych miesiącach w latach 2000 i 2006

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ksiąg pielgrzymkowych

dzienniku. Z początkiem listopada ruch pielgrzymkowy znacznie maleje, a w grudniu niemal całkowicie zamiera. Na taki stan niewątpliwie wpływ ma położenie geograficzne i warunki klimatyczne Kalwarii Paławskiej. W okresie zimowym, przy dużych opadach śniegu, wjazd samochodem nawet z napędem na cztery koła stromą drogą do położonej na wysokości 460 m n.p.m. miejscowości sprawia ogromny kłopot, a autokarem jest niemożliwy. W grudniu w latach 1994, 1999, 2001, 2004, 2005 i 2006 w księgach ewidencji pielgrzymek nie zanotowano żadnej grupy (ryc. 2). W miesiącach grudzień-marzec do sanktuarium przybywa łącznie nie więcej niż 20 grup.

Zasięg przestrzenny oddziaływania sanktuarium w Kalwarii Paławskiej

Istotnym elementem charakterystyki ośrodków pielgrzymkowych jest analiza zasięgu przestrzennego oddziaływania sanktuarium. Została ona wykonana na podstawie wykazu w księgach pielgrzymkowych. Do opracowania danych ilościowych posłużono się metodą kartodiagramu kołowego. Za podstawowe jednostki przestrzenne przyjęto diecezje Kościoła rzymskokatolickiego, wydzielone na podstawie bulli papieża Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae populus* z 25 marca 1992 roku, po reorganizacji w roku 2004¹¹.

Zasięg oddziaływania sanktuarium w Kalwarii Paławskiej obejmuje przede wszystkim region Polski południowo-wschodniej. Należy jednak zaznaczyć, że w ostatnich latach przybywają grupy pielgrzymkowe z niemal każdej diecezji w Polsce (w 2000 r. w księgach pielgrzymkowych nie zarejestrowano jedynie pielgrzymów z diecezji drohiczyńskiej i toruńskiej – por. ryc. 3).

Ponad połowę grup pielgrzymkowych w 2000 roku stanowiły przybywające z diecezji przemyskiej (270 grup – 51,7% ogółu). W dalszej kolejności znalazły się diecezje: rzeszowska (62 grupy – 12% ogółu), sandomierska (31 grup), krakowska i zamojsko-lubaczowska (po 23), lubelska (19) i tarnowska (16 grup). Po jednej grupie było z diecezji: białostockiej, elbląskiej, kieleckiej, koszalińsko-kołobrzeskiej, legnickiej, łomżyńskiej, opolskiej, pelplińskiej, szczecińsko-kamieńskiej, warmińskiej, wrocławskiej i zielonogórsko-gorzowskiej (ryc. 3).

Franciszkanie pracujący w sanktuarium podkreślają, że bardzo wiele grup pielgrzymkowych i indywidualnych pątników przybywa do „Podkarpackiej Jerozolimy” ze Śląska – głównie z okolic Katowic, Gliwic i Rybnika (archidiecezja katowicka i diecezja gliwicka). Są to najczęściej osoby w podeszłym wieku – renciści i emeryci zakładów górniczych. Podczas wakacji na Kalwarię przyjeżdżają pielgrzymi na ro-

¹¹ W dniu 24 lutego 2004 roku Ojciec Święty Jan Paweł II, realizując założenia bulli *Totus Tuus Poloniae populus*, ustanowił metropolię łódzką (ze stolicą w Łodzi, włączając do niej diecezję łowicką, która należała dotąd do metropolii warszawskiej), diecezję bydgoską (z 12 dekanatów archidiecezji gnieźnieńskiej, 3 diecezji pelplińskiej i jednego z diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, włączając ją do metropolii gnieźnieńskiej) oraz diecezję świdnicką (z 13 dekanatów archidiecezji wrocławskiej i 9 dekanatów diecezji legnickiej, włączając ją do metropolii wrocławskiej). Dekret wykonawczy dotyczący decyzji Papieża wszedł w życie 25 marca 2004 roku. Struktura organizacyjna Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce składa się od tego dnia z 15 metropolii i 42 diecezji (w tym jest Ordynariat Polowy Wojska Polskiego).

Ryc. 3. Zorganizowany ruch pielgrzymkowy do sanktuarium w Kalwarii Pałacowskiej w 2000 roku
 Źródło: opracowanie własne na podstawie *Ksiąg pielgrzymkowych*

werach – bardzo często z odległych zakątków Polski – pielgrzymujący szlakiem sanktuariów Podkarpacia.

Sanktuarium w Kalwarii Pałacowskiej odwiedza także w ciągu roku (poza Wielkim Odpustem) kilka grup zagranicznych, głównie z Ukrainy, Białorusi i Węgier.

Zakończenie

Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Pałacowskiej należy do najprężniej rozwijających się pasywno-maryjnych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce. Przybywają tu pątnicy z najdalszych zakątków Polski, aby w chwilach trudnych szukać pocieszenia na kalwaryjskich drózkach i przed cudownym obrazem Matki Bożej Kalwaryjskiej. Przybywają, aby prosić Cierpiącego Chrystusa i Jego Matkę o zdrowie, pracę, wyzwolenie z nałogów i opiekę nad rodzinami. Ta głęboka wiara pielgrzymów sprawia, że to święte miejsce stale się rozwija. W ciągu roku przyjeżdżają tu także setki turystów, którzy wśród lasów i pięknej nieskażonej przyrody malowniczego wzgórza kalwaryjskiego odnajdują ciszę i spokój. Należy przypuszczać, że ponaddiecezjalna (ponadregionalna) ranga sanktuarium w ciągu najbliższych lat jeszcze się umocni.

Literatura

- Barcik S., 1985, *Kalwaria Pałacowska*, Warszawa
- Dziedzic S., 1995, *Kalwaria Zebrzydowska i Kalwaria Pałacowska – podobieństwo i różnice*, *Peregrinus Cracoviensis* 2, s. 113-124
- Gosztyła M., Szpyt J., 1999, *Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Pałacowskiej*, Klasztor OO. Franciszkanów w Kalwarii Pałacowskiej, Nakładem OO. Franciszkanów
- Gumowski M., 1929, *Polskie Kalwarie*, *Ateneum Kapłańskie* 23, s. 499-502
- Jackowski A., 2003, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Kraków
- Orłowicz M., 1914, *Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spizu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów
- Ostaszewski W., 1907, *Kalwaryja Pałacowska. Monografia ilustrowana*, Nakładem OO. Franciszkanów w Kalwarii
- Synowiec D., 1983, *Na drózkach Kalwarii Pałacowskiej*, Kalwaria Pałacowska

Summary

The sanctuary in Kalwaria Pałacowska is one of the most popular pilgrimage centres in Polish Carpathian Mountains. It is also the most important sanctuary in the Archdiocese of Przemyśl. In recent years an estimated number of 250,000 people per year have visited the place. Because of the developing devotion to the Lord's Passion, the sanctuary is often called the Jerusalem of the East or the Jerusalem of Podkarpacie; it has also been dubbed The Bright Mount of Podkarpacie („Jasna Góra Podkarpacia” – referring to the Jasna Góra Monastery in Częstochowa, the most famous shrine of the Virgin Mary in Poland) because of the cult of the miraculous painting of Our Lady of Calvary.

The study presents forms and extent of the pilgrimage traffic to the sanctuary in Kalwaria Pałacowska. An analysis of the range of spatial impact of the sanctuary and the yearly pilgrimage traffic distribution was also performed.

Współczesne problemy przemian strukturalnych przestrzeni geograficznej

Słupsk 2009

Franciszek Mróz
Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
Nowy Targ

PIELGRZYMOWANIE DO SANKTUARIUM MĘKI PAŃSKIEJ I MATKI BOŻEJ KALWARYJSKIEJ W KALWARII PACŁAWSKIEJ

PILGRIMAGES TO THE SANCTUARY OF THE LORD'S PASSION AND OUR LADY OF CALVARY IN KALWARIA PACŁAWSKA

Zarys treści: W opracowaniu przedstawiono formy i wielkość ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Pacławskiej. Dokonano także analizy zasięgu przestrzennego oddziaływania sanktuarium oraz rozkładu ruchu pielgrzymkowego w ciągu roku.

Słowa kluczowe: sanktuarium, pielgrzymki, zasięg przestrzenny oddziaływania sanktuarium.

Abstract: The study presents forms and extent of the pilgrimage traffic to the sanctuary in Kalwaria Pacławska. An analysis of the range of spatial impact of the sanctuary and the yearly pilgrimage traffic distribution was also performed.

Key words: sanctuary, pilgrimages, spatial range of the influence of a sanctuary

1. Wprowadzenie

Miejsca święte od początków historii człowieka były ośrodkami, gdzie rozwijany był kult religijny, a więc, gdzie w szczególny sposób koncentrowało się religijne życie społeczeństw. Pielgrzymki do tych miejsc – ośrodków kultu religijnego – przyczyniły się do rozwoju horyzontu poznawczego, geograficznego i kulturowo-cywilizacyjnego społeczeństw¹.

Obecnie, pomimo iż żyjemy w coraz bardziej zsekularyzowanym świecie, w którym pogłębia się poczucie zagubienia i pustki, to od wielu lat obserwuje się stały wzrost podróży o motywach religijnych i religijno-poznawczych². W pielgrzymkach tylko do głównych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce (o zasięgu międzynarodowym i krajowym) uczestniczy w ostatnich latach ponad 12 mln osób rocznie. Z każdym rokiem rejestruje się również wzrost ruchu pielgrzymkowego w sanktuariach o randze ponadregionalnej (ponaddiecezjalnej). Do

---

¹ Jackowski A., *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, 2003, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 13-15.

² W Polsce obecnie funkcjonuje około 800 katolickich ośrodków pielgrzymkowych. Wśród nich zdecydowanie dominują sanktuaria maryjne (około 550 ośrodków – 70% ogółu), z których ponad 220 posiada koronowane na prawie papieskim wizerunki Matki Bożej. Sanktuariów poświęconych Jezusowi Chrystusowi, nazywanych w

takich miejsc świętych należy bez wątpienia sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Paclawskiej³. Jest to obecnie najważniejszy ośrodek pielgrzymkowy w archidiecezji przemyskiej. Ze względu na rozwijany w nim kult Męki Pańskiej, sanktuarium to nazywane jest często Jerozolimą Wschodu lub Podkarpacia, zaś ze względu na kult cudownego obrazu Matki Bożej Kalwaryjskiej – Jasną Górą Podkarpacia.

Do sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej od ponad trzech wieków przybywają pielgrzymi z najdalszych zakątków Polski, aby przed cudowną obrazem Matki Bożej „Słuchającej” powierzyć Maryi swoje troski, problemy i radości, zaś na kalwaryjskich drózkach rozważać Mękę Jezusa Chrystusa oraz boleść i chwałę Jego Matki. Położenie sanktuarium w otoczeniu pięknej przyrody, na malowniczym wzniesieniu o wys. 465 m n.p.m., z którego rozciąga się wspaniały widok na masyw Turnicy i dolinę rzeki Wiar, sprawia że tysiące osób przybywa tu, aby w ciszy i skupieniu zastanowić się nad swoim życiem.

2. Rys historyczny sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej

Początki sanktuarium, jak i osady w Kalwarii Paclawskiej związane są z osobą Andrzeja Maksymiliana Fredry – kasztelana lwowskiego, wojewody podolskiego. Jedna z legend dotycząca postania ośrodka głosi, że Fredro podczas polowania zapuścił się w głąb lasu w pogoni za upatrzonym jeleniem i w miejscu, gdzie obecnie znajduje się kościół, miał ujrzeć wśród rogów jelenia jaśniejący krzyż. Wydarzenie to miało skłonić wojewodę do ufundowania na tym miejscu kościoła, klasztoru, a także kalwarii na wzór jerozolimskiej drogi krzyżowej.

Historycy badający genezę Kalwarii Paclawskiej podkreślają, że najważniejszą rolę odegrał czynnik religijny, osadniczy i obronny⁴. Należy bowiem zaznaczyć, że region w którym Andrzej Maksymilian Fredro ulokował swoją fundację, od XIV w. do połowy XVII w. zamieszkiwała głównie ludność ruska, wyznania greckokatolickiego. Ufundowanie przez Fredrę łacińskiego klasztoru miało na celu „wzmocnienie polskiego elementu narodowego”. Przemawia za tym założenie w pobliżu klasztoru osady Słoboda, w której osiedleńcami byli przeważnie Polacy, a której głównym celem była „wygoda” mających tu przybywać pątników⁵. Słoboda związana była funkcjonalnie z klasztorem franciszkanów, nigdy jednak nie

---

polskiej literaturze sanktuariami Pańskimi jest 93, czyli 12% ogólnej liczby sanktuariów. W pozostałych 150 ośrodkach pielgrzymkowych rozwinięty jest szczególny kult świętych lub błogosławionych.

³ Kalwaria Paclawska to niewielka miejscowość we wschodniej części woj. podkarpackiego, na Pogórze Przemyskim, ok. 24 km na południe od Przemyśla. Zespół sanktuaryjny obejmuje kościół pw. Znalezienia Krzyża Świętego, klasztor oo. franciszkanów konwentualnych, Dom Pielgrzyma im. bł. Jakuba Strzemię oraz 41 kaplic kalwaryjskich (35 murowanych i 6 drewnianych).

⁴ Barcik S., 1985, *Kalwaria Paclawska*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa, s. 21.

⁵ Tamże, s. 23.

rozrosła się w większą jednostkę osadniczą⁶. Zamierzeniem Andrzeja Fredry było jednocześnie wzniesienie tzw. *fortalicji*⁷, w której mogłaby się ukryć miejscowa ludność w przypadku najazdu Tatarów bądź Kozaków. Zbudowana forteca typu bastionowego zajmowała powierzchnię ok. 2,8 ha, a na jej terenie znajdował się cały zespół klasztorno-kościelny wraz z zabudowaniami gospodarczymi⁸. Należy jednak zaznaczyć, że twierdza kalwaryjska nie została w całości wykończona, gdyż prawdopodobnie sam fundator wycofał się z swojego planu, zaś zakonnicy nie byli do końca zainteresowani budową fortecy⁹.

Powstanie ośrodka przyczyniło się do powstania osady, która początkowo nazywana była Słobodą, a następnie Kolonią Fredrów i Kalwarią Paclawską. Do 1667 r. został zbudowany mały drewniany klasztor i pierwszych 28 kaplic¹⁰, z których do dnia dzisiejszego nie zachowała się ani jedna. Marzeniem fundatora było, aby powstałe sanktuarium było miejscem kultu religijnego, do którego ściągać będą pielgrzymi z odległych ziem. W kondycjach do fundacji Fredro polecił organizować tu pielgrzymki ze Lwowa, Kamieńca Podolskiego, Zamocścia, a nawet z Litwy. Niewątpliwie Kalwaria Paclawska odegrała dużą rolę w wzmocnieniu katolicyzmu na ziemi przemyskiej w XVII w., którą zamieszkiwała w większości ludność rumska¹¹.

W 1668 r. do opieki nad ufundowanym ośrodkiem, Fredro sprowadził franciszkanów. Niestety fundator zaniedbał tzw. intabulacji swojego zapisu fundacyjnego – zaaprobowania przez sąd ziemski wpisu do ksiąg wieczystych. Na skutek tego darowizna nie uzyskała mocy prawnej, czego następstwem były trwające spory majątkowe pomiędzy franciszkanami a kolejnymi właścicielami dóbr. Już syn fundatora – Jerzy Bogusław Fredro, w 1713 r. domagał się przed sądem starościńskim w Przemyślu unieważnienia fundacji dokonanej przez ojca. Pomimo korzystnego wyroku oraz utworzenia parafii w 1743 r., klasztor i kościół w drugiej połowie XVIII w. chylił się ku upadkowi.

---

⁶ Charakterystyczną cechą zabudowy Kalwarii Paclawskiej są domy z podcieniami, usytuowane wzdłuż głównej ulicy i placu pełniące rolę rynku. Zostały one zbudowane na przełomie XIX i XX w. Podcienia służyły do przyjmowania na nocleg przybyłych do sanktuarium pielgrzymów. Konstrukcja przysłupowa domów podkreśla charakter miasteczkowy osady, która jednak nigdy nie uzyskała praw miejskich.

⁷ Fortalicjum (zameczek) – był to kościół, klasztor lub cerkiew, dwór, wzniesiony z drewna, umocniony palisadą, wałami i fosą.

⁸ Dziedzic S., 1995, *Kalwaria Zebrzydowska i Kalwaria Paclawska – podobieństwo i różnice*, „Peregrinus Cracoviensis”, 2, s. 114.

⁹ Barcik S., 1985, *Kalwaria Paclawska*, *op. cit.*, s. 26.

¹⁰ Prawdopodobnie były to kaplice drewniane, lub też były to wolnostojące figury i krzyże. Por. Gosztyła M., Szpyt J., 1999, *Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Paclawskiej*, Klasztor OO. Franciszkanów w Kalwarii Paclawskiej, s. 41.

¹¹ Barcik S., 1985, *Kalwaria Paclawska*, *op. cit.*, s. 20

Trudną sytuację ośrodka uratowała finansowa pomoc cześnika przemyskiego Szczepana Józefa Dwernickiego, który sprzedawszy swój rodowy majątek zamieszkał w Kalwarii przed 1770 r., jako tercjarz franciszkański. Z fundacji Dwernickiego w latach 1770-1775 został zbudowany murowany kościół pw. Znalezienia Krzyża Św., uroczyscie konsekrowany 26 września 1776 r. przez biskupa kamienieckiego obrządku ormiańskiego Jakuba Waleriana Tumanowicza.

Niemal równocześnie z kultem Męki Pańskiej zaczął rozwijać się kult łaskami słynącego obrazu Matki Bożej, sprowadzonego do Kalwarii Paclawskiej z Kamieńca Podolskiego w 1679 r. Obraz został uroczyscie koronowany koronami papieskimi 15 sierpnia 1882 r. przez biskupa przemyskiego Łukasza Ostoję Soleckiego, w obecności ok. 100 tys. pielgrzymów¹².

Pierwszych odpustów, ważnych na 20 lat udzielił sanktuarium papież Klemens X w 1671 r. Odpustu zupełnego na stałe udzielił Pius IX w 1868 r. Podobnie, jak w innych kalwariach w Polsce, dla pielgrzymów i kapłanów przybywających do Kalwarii pod Przemyślem, w 1768 r. wydano specjalny podręcznik do obchodu drózek kalwaryjskich. W 1863 r. wydano kolejny modlitewnik, opracowany przez o. I. Nycza, który w następnym stuleciu wznowiono sześciokrotnie¹³.

Ruch pielgrzymkowy do sanktuarium rozwinął się na większą skalę dopiero w II. poł. XIX w. Według S. Barcika (1985) zasięg oddziaływania ośrodka obejmował na zachodzie tereny obecnej diecezji rzeszowskiej, na północ wyznaczała go granica Galicji, na południu pasmo Karpat, a na wschodzie linia przechodząca przez Stanisławów, Stryj i Lwów. Z tego terenu stale przybywały na Kalwarię pielgrzymki lub indywidualni pątnicy. Do ośrodka Docierały także grupy pątników z terenów położonych poza wyżej wymienioną granicą¹⁴.

Główne uroczystości odpustowe odbywały się na Znalezienie Krzyża Św. (2-3 maja), Podwyższenie Krzyża Świętego (13-14 września) i Wniebowzięcia NMP (9-15 sierpnia). Przybywali na nie wierni obrządku rzymskokatolickiego i greckokatolickiego, dla których odprawiano oddzielne nabożeństwa.

Pod koniec XIX w. odpust majowy stracił swe znaczenie, a po II wojnie światowej zrezygnowano nawet z nabożeństwa drózkowego w dniu 2 maja. Z kolei na główny odpust w uroczystość Wniebowzięcia NMP przed I wojną światową do Kalwarii Paclawskiej przychodziły liczne grupy Słowaków i Rusinów spoza granicy węgierskiej. Z okolicznych powiatów

---

¹² Ostaszewski W., 1907, *Kalwarya Paclawska. Monografia ilustrowana*, Nakładem OO. Franciszkanów w Kalwarii, Kraków, s. 12.

¹³ Por. także: Synowiec D., 1983, *Na drózkach Kalwarii Paclawskiej*, Kalwaria Paclawska, Nakładem OO. Franciszkanów.

przybywała ludność pieszo w tzw. kompaniach. Łącznie odpust ten gromadził ok. 50 000 wiernych¹⁵. Taka sama liczba pielgrzymów przybywała także w okresie międzywojennym¹⁶. Nieco mniejszą rangę miał drugi wielki kalwaryjski odpust – na Podwyższenie Krzyża Św. Na przełomie XIX i XX w. uczestniczyło w nim ok. 10 000 wiernych (przeciętnie 30 księży, w tym ok. 10 kapłanów obrządku greckokatolickiego)¹⁷.

Ruch pielgrzymkowy do ośrodka znacznie zmalał po II wojnie światowej. W wyniku wytyczenia nowej – wschodniej granicy Polski, poza granicami znalazła się wschodnia część diecezji przemyskiej, z której przed wojną licznie pielgrzymowali pątnicy, samo zaś sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej znalazło się w strefie przygranicznej¹⁸. Ludność zamieszkała na terenach położonych na wschód od sanktuarium straciła możliwość swobodnego pielgrzymowania do tego sanktuarium. Sytuacja taka utrzymywała się w zasadzie do początku lat 90. XX w., od kiedy na nowo do Kalwarii Paclawskiej mogli przybywać pątnicy z Ukrainy. Przystąpienie Polski do strefy Schengen (21 grudnia 2007 r.) miało istotny wpływ na znaczne zmniejszenie ruchu pielgrzymkowego mieszkańców Ukrainy.

W latach 50. XX w. najwięcej pielgrzymów gromadził sierpniowy odpust Wniebowzięcia NMP. Brało w nim udział przeciętnie 10-15 tys. wiernych. Pozostałe odpusty (m.in. odpust Matki Bożej Anielskiej), które gromadziły przed wojną tysiące pielgrzymów straciły na swym znaczeniu. W 1957 r. w sanktuarium uroczyscie obchodzono 75. rocznicę koronacji obrazu Matki Bożej, zaś w 1968 r. – jubileusz 300-lecia ufundowania kalwarii. W tych dwóch latach liczba pielgrzymów przybyłych do sanktuarium przekroczyła 30 tys. osób. Do połowy lat 70. XX w. liczba pielgrzymów modlących się w Kalwarii Paclawskiej wahała się na poziomie 20-25 tys. osób. Znaczne ożywienie ruchu pielgrzymkowego nastąpiło po 1978 r. Miało to związek z rozwojem pielgrzymowania w całym kraju po wyborze kardynała Karola Wojtyły na papieża. W 1980 r. na odpust Wniebowzięcia NMP przybyło około 30 tys. pątników. Od tego czasu w sanktuarium rejestruje się stały wzrost liczby grup pielgrzymkowych i liczby pielgrzymów.

3. Współczesny ruch pielgrzymkowy do sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej

Sanktuarium w Kalwarii Paclawskiej należy do najbardziej znanych ośrodków pielgrzymkowych w Karpatach Polskich. Jest też najważniejszym sanktuarium w województwie

---

¹⁴ Barcik S., 1985, *Kalwaria Paclawska*, *op. cit.*, s. 117.

¹⁵ Orłowicz M., 1914, *Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiżu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Nakładem Akademickiego Klubu Turystycznego, Lwów, s. 266.

¹⁶ Gumowski M., 1929, *Polskie Kalwarje*, „Ateneum Kapłańskie”, 23, s. 501.

¹⁷ Barcik S., 1985, *Kalwaria Paclawska*, *op. cit.*, s. 103.

¹⁸ Kalwaria Paclawska położona jest w odległości zaledwie 3 km od granicy polsko-ukraińskiej.

podkarpackim. Według danych szacunkowych, w ostatnich latach Kalwarię Paclawską odwiedza w ciągu roku około 250 tys. osób.

Analiza ruchu pielgrzymkowego do sanktuarium została przeprowadzona dla okresu 1985-2007, w oparciu o rejestrację grup pielgrzymkowych, prowadzoną przez ojców franciszkanów konwentualnych¹⁹. Należy jednak zaznaczyć, że franciszkanie zapisują w księgach pielgrzymkowych tylko te grupy, które zgłaszają się do zakrystii, nie rejestrują natomiast grup niezorganizowanych, pielgrzymów indywidualnych oraz pątników uczestniczących w uroczystościach odpustowych i Misterium Męki Pańskiej.

Najwięcej pielgrzymów przybywa do sanktuarium podczas głównych odpustów: w uroczystość Zesłania Ducha Świętego, Wniebowzięcia NMP i święto Podwyższenia Krzyża Świętego, a także podczas Misterium Męki Pańskiej.

Największe znaczenie w programie duszpasterskim sanktuarium posiada tzw. Wielki Odpust związany z uroczystością Wniebowzięcia NMP. Obchodzony jest on w dniach 11-15 sierpnia. Podanie dokładnej liczby pielgrzymów, przybyłych w tych dniach do Kalwarii Paclawskiej jest trudne, gdyż jak wspomniano franciszkanie nie prowadzą wówczas ewidencji grup pielgrzymkowych. Przyjmuje się szacunkowo, że w Wielkim Oduście uczestniczy w ostatnich latach 40-50 tys. pielgrzymów²⁰, w tym kilkaset osób z Ukrainy²¹ (głównie z Gródka, Mościsk i Lwowa).

Uroczystości odpustowe rozpoczynają się 11 sierpnia od poświęcenia szat, którymi przystraja się figurę „Zaśnieżonej Matki Bożej”. Figura ta jest przenoszona w tym dniu w otwartej trumnie z Domku Matki Bożej do kościoła. Rankiem 13 sierpnia odbywa się ceremonia Pogrzebu Matki Bożej (figura zostaje przeniesiona do kaplicy Grobu Matki Bożej), zaś w samą uroczystość procesja Triumfu Maryi.

Odpusty w uroczystość Zesłania Ducha Świętego i święto Podwyższenia Krzyża Świętego (sobota-niedziela po 14 września) mają znacznie mniejszą rangę i gromadzą około 5 tys. osób, głównie z najbliższej okolicy i Przemyśla.

Kilka tysięcy wiernych przybywa do sanktuarium na Misterium Męki Pańskiej. Jest ono rozważane na drózkach kalwaryjskich od 1995 r., w Niedzielą Palmową (I i II część) oraz

---

¹⁹ W Archiwum Klasztoru Franciszkanów w Kalwarii Paclawskiej znajdują się dwie księgi pielgrzymkowe. Pierwsza z nich to: „Kalwaria Paclawska – wykaz pielgrzymek” od 1985 r. do 1987 r.; druga to „Ewidencja pielgrzymek w Kalwarii Paclawskiej od 1 stycznia 1998 r.”

²⁰ W 2008 r. w Wielkim Oduście Wniebowzięcia NMP uczestniczyło (według danych szacunkowych) ponad 50 tys. pielgrzymów.

²¹ Do momentu przystąpienia Polski do strefy Schengen na Wielki Odpust przybywało ponad 2 tysiące pielgrzymów z Ukrainy. Obecnie ze względu na problemy z uzyskaniem i ceną wizy do Polski liczba Ukraińców uczestnicząca w oduście Wniebowzięcia NMP w Kalwarii Paclawskiej jest pięciokrotnie mniejsza.

w Wielki Czwartek (I część) i Wielki Piątek (II część). W tym plenerowym nabożeństwie zaangażowanych jest ponad 50 osób – mieszkańców okolicznych wiosek oraz franciszkanów. Misterium rozpoczyna się przy kaplicy „Gradusy”, skąd „Jezus udaje się na sąd” do kaplicy „U Piłata”. Kulminacyjnym punktem nabożeństwa jest „ukrzyżowanie Chrystusa” przy kaplicy „Ukrzyżowania”. Następnie martwe ciało Zbawiciela jest złożone w kaplicy Bożego Grobu. W Wielki Piątek pielgrzymi po zakończonym misterium udają się do kościoła, gdzie biorą udział w liturgii wielkopiątkowej. Po adoracji krzyża, rozpoczyna się procesja z Najświętszym Sakramentem do kaplicy Grobu Chrystusa, a następnie nabożeństwo *Gorzkich Żalów* i całonocna adoracja.

Od początku lat 90. XX wieku, na przełomie lipca i sierpnia w Kalwarii Pałacowskiej odbywają się Franciszkańskie Spotkania Młodych. W tej wakacyjnej formie rekolekcji w duchu franciszkańskim, bierze udział średnio około 2 tys. młodych osób z Polski, Czech, Słowacji i Ukrainy. Ze względu na podobne spotkania organizowane w innych prowincjach franciszkańskich, ranga FSM w Kalwarii Pałacowskiej w ostatnich latach znacznie zmalała.

Wśród innych pielgrzymek, które w ciągu roku przybywają do sanktuarium na uwagę zasługuje Regionalna Pielgrzymka Straży Pożarnych organizowana od 1999 r. (I niedziela maja) i Podkarpacka Pielgrzymka Honorowych Dawców Krwi (I sobota września). W każdej z tych pielgrzymek uczestniczy co roku około tysiąca osób. Mniejszym udziałem wiernych odznacza się procesja pokutna do pustelni św. Marii Magdaleny (niedziela po 22 lipca) oraz rekolekcje przewodników kalwaryjskich, które organizowane są przed uroczystością Zesłania Ducha Świętego.

Należy także wspomnieć o nocnych pielgrzymkach z Przemyśla, jakie organizują od 2000 r. franciszkanie-reformaci z Przemyśla, w miesiącach od maja do września, w II sobotę miesiąca. W pielgrzymce tej, w zależności od pogody, pielgrzymuje do Kalwarii około 150 pątników z parafii Przemyśla i okolic.

W 1991 r. z inicjatywy Zarządu Oddziału Wojewódzkiego PTTK w Przemyślu, został wytyczony nowy szlak turystyczny im. Jana Pawła II, upamiętniający pobyt Ojca Świętego w diecezji przemyskiej w czerwcu 1991 r. Szlak wiedzie z Przemyśla przez wzgórze Helicha (416 m n.p.m.), Huwniki do sanktuarium w Kalwarii Pałacowskiej, a jego długość wynosi 20 km. Co roku, w czerwcu tym szlakiem pielgrzymują turyści i pątnicy na pamiątkę wizyty Papieża Jana Pawła II w Przemyślu.

W ostatnim dziesięcioleciu obserwowany jest wzrost indywidualnego ruchu pielgrzymkowego. W sezonie pielgrzymkowym, w soboty i niedziele oraz pozostałe dni świąteczne przybywa do sanktuarium setki pątników indywidualnych. Są to najczęściej rodziny,

które w sanktuarium uczestniczą we Mszy św., nabożeństwach maryjnych lub też odprawiają nabożeństwo drogi krzyżowej.

Położenie sanktuarium wśród malowniczych wzniesień i lasów najwyższej części Pogórza Przemyskiego, walory krajobrazowe okolic Kalwarii oraz piękno nieskażonej przyrody mają istotne znaczenie w rozwoju turystyki religijnej do ośrodka. W okresie od maja do września w Kalwarii Paławskiej zatrzymuje się setki turystów zwiedzających Pogórze Przemyskie i wracających lub podążających nad Jezioro Solińskie, w Bieszczady i na Ukrainę.

Istotne znaczenie dla wypoczynku pielgrzymów i turystów przybywających do Kalwarii Paławskiej zajmuje Dom Pielgrzyma im. bł. Jakuba Strzemię dysponujący 200. miejscami noclegowymi w pokojach kilkuosobowych i wieloosobowych (część pokoi z łózkami piętrowymi) i oferujący pełne wyżywienie. W obiekcie znajduje się także kaplica z Najświętszym Sakramentem, sale konferencyjne, jadalnia i kawiarenka.

W latach 1985-2003 liczba zarejestrowanych grup pielgrzymkowych w sanktuarium wzrosła trzykrotnie. Pod koniec lat 80. XX w. rejestrowano średnio w ciągu roku 250 grup pątniczych (ryc. 1). Znaczny wzrost liczby grup zanotowano w latach 1992–1996 (67%), 1999–2001 (39%) oraz 2002-2003 (43%)²². W analizowanym okresie bezwzględny spadek liczby przybywających do sanktuarium grup pielgrzymkowych zanotowano w roku 1987, 1992, 1997 i 1999, 2002, 2004 i 2005 r.

Największy wzrost liczby pielgrzymów przybyłych do sanktuarium zarejestrowano w ostatnim dwudziestolecu, w latach 1985–1988, 1990–1994, 1999–2001, 2002–2003 oraz w 2007 r.. W 2001 i 2003 r. zanotowano najwyższą jak dotąd liczbę pielgrzymów (odpowiednio 33, 8 tys. oraz 33,6 tys. osób). Wzrost liczby pielgrzymów w 2000 r. związany był, podobnie jak w przypadku wielu polskich ośrodków pielgrzymkowych, z ożywionym w całym kraju ruchem pątniczym do sanktuariów i możliwością uzyskania w sanktuarium kalwaryjskim odpustu jubileuszowego Roku Świętego. Duże znaczenie w rosnącym ruchu pielgrzymkowym ma także stale ubogacany przez franciszkanów program duszpasterski.

Najmniej pielgrzymów w ostatnim dziesięcioleciu zarejestrowano w księgach pielgrzymkowych w roku 1999 (24,2 tys.), 2005 (26 tys.) i 2006 (22,5 tys.). Zaskakujący jest zwłaszcza – w odróżnieniu do innych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce o zasięgu co najmniej ponadregionalnym – spadek liczby grup pielgrzymkowych w 2005 r. – roku śmierci Ojca Świętego Jana Pawła II.

---

²² Serdecznie dziękuję Panu Doktorowi Stanisławowi Hanejko z Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Jarosławiu za udostępnienie danych pielgrzymkowych z lat 2002-2007.

Ruch pielgrzymkowy w Kalwarii Pałacowskiej ma wyraźnie charakter sezonowy (ryc. 2). Rozpoczyna się on od Misterium Męki Pańskiej w Wielki Piątek. Najwięcej grup pielgrzymkowych rejestruje się w ostatnich latach w sanktuarium w maju i czerwcu (dla przykładu w 2000 r. było to odpowiednio 101 i 139 grup). W lipcu następuje znaczny spadek liczby pielgrzymów, na co wpływ ma organizowana w tym okresie piesza pielgrzymka z Przemyśla na Jasną Górę. Liczba grup zarejestrowanych w sierpniu jest niestety niepełna, gdyż franciszkanie rejestrują tylko te grupy, które przybyły do sanktuarium na początku i na końcu miesiąca, a jak już zostało wspomniane nie prowadzi się ewidencji grup pielgrzymkowych w okresie Wielkiego Odstępu. Dużą liczbę grup pielgrzymkowych rejestruje się w ośrodku we wrześniu i październiku. Z początkiem listopada ruch pielgrzymkowy znacznie maleje, a w miesiącu grudniu niemal całkowicie zamiera. Na taki stan niewątpliwie wpływ ma położenie geograficzne i warunki klimatyczne Kalwarii Pałacowskiej. W okresie zimowym, przy dużych opadach śniegu wyjazd samochodem nawet z napędem na cztery koła, stromą drogą do położonej na wysokości 460 m n.p.m. miejscowości sprawia ogromne problemy, a autokarem jest niemożliwy. W grudniu 1994, 1999, 2001, 2004, 2005 i 2006 r. w księgach ewidencji pielgrzymek nie zanotowano żadnej grupy (ryc. 2). W miesiącach grudzień-marzec do sanktuarium przybywa łącznie nie więcej niż 20 grup pielgrzymkowych.

4. Zasięg przestrzenny oddziaływania sanktuarium w Kalwarii Pałacowskiej

Istotnym elementem charakterystyki ośrodków pielgrzymkowych jest analiza zasięgu przestrzennego oddziaływania sanktuarium. Została ona wykonana, na podstawie wykazu grup pielgrzymkowych zarejestrowanych w księgach pielgrzymkowych. Dla opracowania danych ilościowych posłużono się metodą kartodiagramu kołowego. Za podstawowe jednostki przestrzenne przyjęto diecezje Kościoła rzymskokatolickiego, wydzielone w oparciu o bullę papieża Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae populus* z dnia 25 marca 1992 r., po reorganizacji w 2004 r.²³

Zasięg oddziaływania sanktuarium w Kalwarii Pałacowskiej obejmuje przede wszystkim region Polski południowo-wschodniej. Należy jednak zaznaczyć, że w ostatnich latach w sanktuarium rejestruje się grupy pielgrzymkowe z niemal każdej diecezji w Polsce (w 2000 r.

---

²³ W dniu 24 lutego 2004 r. Ojciec Św. Jan Paweł II, realizując założenia bulli *Totus Tuus Poloniae populus* ustanowił metropolię łódzką (ze stolicą w Łodzi, włączając do niej diecezję łowicką, która należała dotąd do metropolii warszawskiej), diecezję bydgoską (z 12 dekanatów archidiecezji gnieźnieńskiej oraz 3 dekanatów diecezji pelplińskiej i jednym z diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, włączając ją do metropolii gnieźnieńskiej) oraz diecezję świdnicką (z 13 dekanatów archidiecezji wrocławskiej i 9 dekanatów diecezji legnickiej, włączając ją do metropolii wrocławskiej). Dekret wykonawczy dotyczący decyzji Papieża wszedł w życie 25 marca 2004 r. Struktura organizacyjna Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce, składa się od tego dnia z 15 metropolii i 42 diecezji (w tym Ordynariat Polowy Wojska Polskiego).

w księgach pielgrzymkowych nie zarejestrowano jedynie pielgrzymów z diecezji drohiczyńskiej i toruńskiej – por. ryc. 3).

Ponad połowę grup pielgrzymkowych zarejestrowanych w 2000 r. w sanktuarium stanowiły w 2000 r. grupy z diecezji przemyskiej (270 grup – 51,7% ogółu). W dalszej kolejności znalazły się diecezje: rzeszowska (62 grupy – 12% ogółu), sandomierska (31 grup), krakowska i zamojsko-lubaczowska (po 23), lubelska (19) i tarnowska (16 grup). Po jednej grupie przybyło z diecezji białostockiej, elbląskiej, kieleckiej, koszalińsko-kołobrzeskiej, legnickiej, łomżyńskiej, opolskiej, pelplińskiej, szczecińsko-kamieńskiej, warmińskiej, wrocławskiej, wrocławskiej i zielonogórsko-gorzowskiej (ryc. 3).

Franciszkanie pracujący w sanktuarium podkreślają, że bardzo wiele grup pielgrzymkowych i indywidualnych pątników przybywa do Podkarpackiej Jerozolimy ze Śląska – głównie z okolic Katowic, Gliwic i Rybnika (archidiecezja katowicka i diecezja gliwicka). Są to najczęściej osoby w podeszłym wieku – renciści i emeryci zakładów górniczych. Podczas wakacji na Kalwarię przybywają pielgrzymi na rowerach – bardzo często z odległych zakątków Polski – pielgrzymujący szlakiem sanktuariów Podkarpacia.

Sanktuarium w Kalwarii Pałacowskiej odwiedza także w ciągu roku (poza Wielkim Odpustem) kilka grup zagranicznych, głównie z Ukrainy, Białorusi i Węgier.

Zakończenie

Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej Kalwaryjskiej w Kalwarii Pałacowskiej należy do najprężniej rozwijających się pasyjno-maryjnych ośrodków pielgrzymkowych w Polsce. Przybywają tu pątnicy z najdalszych zakątków Polski, aby w chwilach trudnych, szukać pocieszenia na kalwaryjskich drózkach i przed cudownym obraz Matki Bożej Kalwaryjskiej. Przybywają aby prosić Cierpiącego Chrystusa i Jego Matkę o zdrowie, pracę, wyzwolenie z nałogów i opiekę nad rodzinami. Ta głęboka wiara pielgrzymów sprawia, że to święte miejsce stale się rozwija. W ciągu roku przybywają tu także setki turystów, którzy wśród lasów i pięknej nieskażonej przyrody malowniczego wzgórza kalwaryjskiego odnajdują ciszę i spokój. Należy przypuszczać, że ponaddiecezjalna (ponadregionalna) ranga sanktuarium, w ciągu najbliższych lat jeszcze się umocni.

Literatura

Barcik S., 1985, *Kalwaria Pałacowska*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa.

- Dziedzic S., 1995, *Kalwaria Zebrzydowska i Kalwaria Pałacowska – podobieństwo i różnice*, „Peregrinus Cracoviensis”, 2, Kraków, s. 113-124.
- Goszyła M., Szpyt J., 1999, *Sanktuarium Męki Pańskiej i Matki Bożej w Kalwarii Pałacowskiej*, Klasztor OO. Franciszkanów w Kalwarii Pałacowskiej, Nakładem OO. Franciszkanów.
- Gumowski M., 1929, *Polskie Kalwarje*, „Ateneum Kapłańskie”, 23, s. 499-502.
- Jackowski A., 2003, *Święta przestrzeń świata. Podstawy geografii religii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Orłowicz M., 1914, *Ilustrowany przewodnik po Galicyi, Bukowinie, Spiżu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Nakładem Akademickiego Klubu Turystycznego, Lwów.
- Ostaszewski W., 1907, *Kalwaryja Pałacowska. Monografia ilustrowana*, Nakładem OO. Franciszkanów w Kalwarii.
- Synowiec D., 1983, *Na drózkach Kalwarii Pałacowskiej*, Kalwaria Pałacowska.

Summary

The sanctuary in Kalwaria Pałacowska is one of the most popular pilgrimage centres in Polish Carpathian Mountains. It is also the most important sanctuary in the Archdiocese of Przemyśl. In recent years an estimated number of 250,000 people per year have visited the place. Because of the developing devotion to the Lord's Passion, the sanctuary is often called the Jerusalem of the East or the Jerusalem of Podkarpacie; it has also been dubbed The Bright Mount of Podkarpacie („Jasna Góra Podkarpacia” – referring to the Jasna Góra Monastery in Częstochowa, the most famous shrine of the Virgin Mary in Poland) because of the cult of the miraculous painting of Our Lady of Calvary.

The study presents forms and extent of the pilgrimage traffic to the sanctuary in Kalwaria Pałacowska. An analysis of the range of spatial impact of the sanctuary and the yearly pilgrimage traffic distribution was also performed.